

ПРОДОВЖЕННЯ ТЕМИ: Дискурси в суспільстві та культурі

<https://doi.org/10.15407/fd2022.03.185>
УДК 316.334(32.019:316.772)

Наталія ФІАЛКО, кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національного університету фізичного виховання і спорту України;
докторант, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова,
01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9
fialo4ka.tasha@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2010-1071>

ЗНАЧЕННЯ ДЕЛІБЕРАЦІЇ ДЛЯ ЛЕГІТИМАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Поняття деліберативності в українському філософському дискурсі є водночас недооціненим і переоціненим. Недооціненим — як самодостатня категорія, яка не редукується до іншої концепції, навіть якщо це концепція консенсусу чи концепція демократії. Деліберативність постає передусім як ретельне зважування і відбір аргументів під час винесення важливого рішення. Колегіальність тут може бути наявною, а може й бути відсутньою — так само, як і відкритість. Тому поняття деліберативності декого переоцінюють як таке, що обов'язково поліпшує якість демократичних процедур, а отже нібито і сама деліберативність є за своєю природою чимось демократичним. Американський політичний філософ Джошуа Коен звернув увагу на те, що деліберативність може бути щонайменше трьох типів: деліберативність особистості, деліберативність журі і деліберативність олігархів. У статті здійснено аналіз цих трьох типів деліберативності і виявлено, що до демократичного типу урядування найближчою є деліберативність особистості, точніше — спільна деліберативність відповідальних громадян. Натомість деліберативність журі має переважно закритий характер — це природним чином обмежений доступ мірою наявності необхідної компетентності його можливих учасників. Ще більш закритий і нерідко навіть таємний характер має деліберативність олігархів. Втім, у статті зазначено, що іменування «олігархи» більш доречно замінити терміном «капітани бізнесу»: тоді деліберативність олігархів перестане бути картельною змовою, а перетвориться на координований захист інтересів національної економіки. Втім, для цього недостатньо самої деліберативності, але необхідні вже не процедурні, а інші, а саме ціннісні чинники прийняття рішень. Демократія виграватиме від деліберативності, коли останню доповнюють ліберальні та патріотичні цінності учасників деліберативності. Вже Джон Лок переконливо аргументує важливість досягнення громадянами спільної усвідомленої згоди у державних питаннях. Втім, для Лока важливим був сам факт наявності власності, натомість на практиці досягнення ефектвної згоди потребує механізмів погодження позицій власників з дуже різним обсягом майна. Певною мірою ця проблема дає змогу розв'язати концепція справедливості Джона Ролза.

Ключові слова: деліберативність, легітимативність, згода, демократичні процедури, Джошуа Коен, Джон Лок.

Цитування: Фіалко, Н. Значення деліберативності для легітимативності соціальних інституцій. *Філософська думка*, 3, 185—197. <https://doi.org/10.15407/fd2022.03.185>

Успішне функціонування соціальних інституцій засадово має низку чинників, які не тільки унормовано правовими відносинами, але й мають стосунок до усталених способів поведінки, моральних, смислових і ціннісних орієнтирів людини як соціальної істоти. Виникнення у сучасному суспільстві практик деліберативної (дорадчої) демократії [Fishkin, 1991] загострює питання легітимації соціальних інституцій у площині морально-практичних взаємовідносин.

Мета нашої розвідки — показати переваги і недоліки деліберації як одного з шляхів досягнення легітимації соціальних інституцій.

Це сприятиме кращому розумінню, виявленню і ствердженню легітимних демократично-ліберальних процедур у державах, у яких наявний різний рівень прав і свобод, оскільки саме панування легітимності на національному рівні, крім стабільності у функціонуванні локальних соціальних інституцій, дасть змогу ефективно розгортатися міжнародним чи світовим спільнотам. На перший погляд, ця ідея начебто очевидна і, що більш важливо, була навіть висловлена Ю. Габермасом як «роздержавлена конституціалізація міжнародного права» у такому контексті, що світові демократичні інституції — це немовби похідні від національних демократій, із застереженням, що в іншому випадку виникатиме небезпека представляти інтереси і потреби певного «гегемона», а не забезпечувати рівні права громадян [Хабермас, 2008: сс. 131—132]. Тому нібито спочатку необхідно встановити легітимну демократичну конституційність на національному рівні, а потім — легітимність міжнародних інституцій. Втім, як показує життя, міжнародні інституції також можуть сприяти ефективнішому переходу національних та інших локальних інституцій до більш легітимного режиму функціонування, так би мовити, підсилувати їхню легітимність. У будь-якому разі легітимація (чи то вона транслюється вгору, чи то — донизу) лише виграє при зверненні до деліберації як свого засобу досягнення.

Поняття деліберації

Якщо щодо легітимації вже наявний доволі визначений консенсус серед вітчизняних науковців [Білий, Пролеєв та ін., 2013], то щодо теми деліберації наявні поки що лише розрізнені публікації [Кірюхін, 2020; Медведська, 2019], у яких термін «деліберація» вживають як самозрозумілий. В українській науці набагато частіше використовують похідні від деліберації терміни — «деліберативна» [Андрійчук, 2020; Ковальов, 2018; Оніщенко, Левченко, 2021], «деліберативний» [Березинський, 2015; Медведська, 2021], «деліберативні» [Зінченко, 2014], причому переважно у стосунку до демократії, демократичного процесу і як його варіації — деліберативних моделей модернізації. Ми пропонуємо просто транслітерувати українською це англійське слово, адже термін «деліберація» (*deliberation*) видається неможливим перекласти аналогічним українським словом: «обговорення» не передає значення саме виваженого і ретельного дискурсу, який передбачає деліберація. В кращому

разі політологи намагаються редукувати деліберативну до окремих засобів її реалізації — громадського обговорення, публічних диспутів тощо. Натомість як онлайн-словник «Collins» передає оригінальне значення деліберативної як неспішного, продуманого і акуратного процесу вимовляння або обговорення [Deliberation, 2022]. Очевидно, що головним тут є не обговорення (адже деліберативною можуть бути і індивідуальні роздуми), а саме сконцентрована увага на правильності та деталізованості процесу досягнення чітко поставленої і добре усвідомленої мети. Втім, у політичній царині таке обережне і виважене дослідження питання через його обговорення набуває деяких додаткових рис, які варто з'ясувати докладніше.

Характерною рисою сучасного стану досліджень чи певного академічного дискурсу щодо питань легітимації соціальних інституцій за останні десятиріччя є філософське і наукове осмислення параметрів наявних політичних та організаційних питань у діяльності над- і транснаціональних інституцій, які формуються у відповідь на появу такої універсалиї, як «планетарне суспільство», та пов'язаної з нею концепції сталого розвитку. Рефлексію завдань становлення глобального політичного порядку, які мають забезпечити сталий розвиток, тематично розширюють актуальні проблеми змін клімату, трансформації геофізичних параметрів Землі тощо. На стику політичних, економічних, правових, культурних тощо проблем виникають комплексні проблеми легітимації, спільним знаменником яких стають геополітичні процеси. Окремим аспектом таких досліджень є специфічні за регіональною чи культурною ознакою теоретичні розвідки, пов'язані з європейською спільнотою та її розширенням на Схід, азійський регіон, пострадянський простір. Це один розріз комплексу проблем, пов'язаних з легітимацією. Серед дослідників, які працюють у цьому напрямку, здебільшого автори, афілійовані з європейськими та північно-американськими установами [Хабермас, 2008; Гюфе, 2007; Науке, 2005; Levi, 2019; Pora, 2015; et al.].

З іншого боку, значну увагу до легітимності політичних систем та владних інституцій як до проблеми рівня довіри до формально демократичних процедур і впевненості у законності суспільних операцій виявляють дослідники, які репрезентують поточний стан суспільств, що ще не досягли стабільності на національному рівні політичної ідентичності і свідомості. Останні переважають в українському сегменті гуманітарних досліджень щодо сталості та функціонування національних соціальних інституцій [Тур, 2006; Салтанов, 2014]. Проводять дослідження щодо теоретичної основи і втілення практик деліберативної демократії [Ковальов, 2018], зокрема в українському суспільстві з метою пошуку спільної ціннісної основи для державних рішень, і підкреслюють їхній легітимаційний потенціал [Андрійчук, 2020]. Тож якщо перша група дослідників зосереджена на, так би мовити, глобальних або міжрегіональних інституціях, які перебувають у процесі становлення, натомість інша частина науковців досліджує безпосередньо норми і процедури у застосуванні до соціальних інституцій націй і держав, які і самі переживають трансформаційні

процеси, і їхні демократичні процедури все ще закріплюються у суспільних практиках. Друга умовна група дослідників найбільше використовує творчий доробок Ю. Габермаса, зокрема його концепт процесуальної легітимації, що найкраще підходить для характеристики держави у стані запізнілого націотворення, оскільки, за словами самого Ю. Габермаса, демократичні способи легітимації, нібито «наполовину забуті», могли «формуватися виключно на рівні національної держави» [Хабермас, 2008: с. 128].

Природа деліберативності

Концепцію деліберативної демократії пов'язують передусім з іменем видатного німецького філософа сучасності Юргена Габермаса, проте ця концепція є не досконалим вивершенням концептуалізації деліберації, а лише важливим внеском у становлення такої концептуалізації.

Позитивну концепцію легітимності у викладі Ю. Габермаса часто критикували і критикують, зокрема з оперттям на ідеї К. Шмідта, за її «конкурентність» із парламентською законністю або легальністю, яку вона нібито підміняє. На думку німецького дослідника Р. Нікеля, поняття легітимності у працях Габермаса так і не набуло філософської визначеності і навіть теорія комунікативної дії «не здатна запропонувати «глибшу» альтернативу десіціонізму та/або доктрині природного права» [Nickel, 2018: р. 587]. Ситуація, коли практика легітимації обов'язковим чином повинна містити дві складові — обговорення та представницьку демократію, може бути переглянута з огляду на той шлях, який пройшло людство за останні десятиріччя. Можливо, умови легітимації у ситуації пост-метафізичного мислення, як це мислив Ю. Габермас, змінилися, а її джерело знову мислять як щось само по собі зрозуміле, що виходить з ідеї природного права, що повертає нас до творчого доробку Джона Лока, з іменем якого пов'язують як започаткування ліберальної традиції загалом, так і обґрунтування джерела легітимації демократичної дії у контексті комунікативної філософії.

Передусім варто прояснити одне поширене упередження: мовляв, деліберативна демократія є найкращою з можливих нині форм демократії, адже деліберація — тобто вільне обговорення — є найкращим способом ведення демократичних справ. Це є наївним спрощенням реального стану справ.

Адже деліберація як вільне обговорення може бути властива дуже різним спільнотам, і далеко не всі з них можна визнати дійсно демократичними. Так, американський політичний філософ Джошуа Коен зауважує щонайменше три можливих типи учасників деліберації: «людина може свідомо (*deliberatively*) приймати рішення; журі має відповідальність зважувати (*to deliberate*); і комітет олігархів може обговорювати (*deliberate*): обговорення (*deliberation*) не є внутрішньо демократичною справою» [Cohen, 2007: р. 219].

Можемо дати власну оцінку цьому поділу на типи деліберації.

Відповідно, лише у першому випадку класичний лібералізм визнав би вільне і рівне демократичне обговорення, в якому кожен має однаковий режим доступу і участі.

У другому випадку журі, складене з експертів, а не будь-яких громадян (не складене з «кухарок»), цілком може мати непублічні підстави — причому цілком раціональні і виправдані — для прийняття рішень, які будуть корисні для суспільства, але матимуть, скажімо так, непопулярний характер. Наприклад, у стані війни військові цілком виправдано утаємничують підстави для прийняття певних воєнних рішень, а інколи — і самі ці рішення. Менш драматичними, але цілком виправданими можуть бути такі експертні потаємності в інших царинах: класичною є формула «несповіданості шляхів Господніх» і розлогі багатотомні виправдання церковних таємниць і релігійних таїнств; є свої фахові секрети у митців, є комерційна таємниця і лікарська таємниця, є право адвоката на нерозголошення даних щодо свого клієнта і багато таких ситуацій. Усі їх не вважають перешкодою для функціонування демократичного суспільства — і це цілком слушно.

У цьому випадку цілком можливе звертання до введення власних громадян в оману — як щодо самих підстав прийняття рішень, так і щодо самих рішень. Інколи прямо говорять про наявність таємниці, але частіше її підмінюють правдоподібною «історією» — замість того, щоб розголошувати таємницю або навіть просто повідомляти про її існування і тим самим провокувати загальну цікавість і нездорове бажання все ж «докопатися до правди». Це так звана «брехня во спасіння» або ж «казочки для дітей».

Такої логіки дотримується також ЮНІСЕФ, коли рекомендує діяти «у кращих інтересах дитини», навіть якщо це буде проти її власного бажання і волі — не насильно, а просто не повідомляючи дітей про дії, які були би їм неприємними. Так, пункт 1-й статті 3-ї Конвенції прав дитини так формулює захист інтересів дитини: «У всіх діях, що стосуються дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, найкращі інтереси дитини мають бути на першому місці» [UNICEF, 1990]. Як можна ясно бачити, до визначення інтересів дитини саму дитину долучати не передбачено — «кращі інтереси дитини» пропонують визначати без самої дитини. Нерідко це буває виправдано, але далеко не завжди. На захисті прав дитини постає, зокрема, і ратифікована нещодавно в Україні [Президент України, 2022] так звана «Стамбульська конвенція» [Рада Європи, 2014]. Але те, що інколи ще може бути виправданим щодо дітей, аж ніяк не може бути застосованим щодо повноправних громадян.

Проте не лише в Україні, але навіть у країнах розвинених демократій аналогічним чином нерідко політики — депутати, міністри, представники виборних і невиборних державних інституцій — вважають зайвим звертатися до громадськості, а відчувають себе у кращому разі представниками тієї політичної сили або іншої організації чи лобістської групи, яка висунула їх на певну державну чи адміністративну посаду. А щодо інших громадян у таких політиків і чиновників у кращому разі ставлення, як до малих і несвідомих, недосвідчених діток, які самі не знають, що для них краще. Відповідно, оце «краще» для громадян визначає сам чиновник чи політик без цих громадян.

Якщо у такому випадку і відбувається обговорення підстав прийняття рішення, то у режимі журі «компетентних», яке нерідко буває неpubлічним, а якщо й частково публічним, то у такий спосіб, що про роботу журі неможливо повноцінно і у повному масштабі дізнатися, а отже неможливо і контролювати. Не можна сказати, що це завжди результат якоїсь змови, тим більше — лихої змови: найчастіше це зумовлене об'єктивним браком компетентності неспеціалізованих, неспеціалізованих часу та інших можливостей занурюватися повноцінно у суть кожної справи, якою займається таке журі.

Все ж усередині журі також є обговорення, і це обговорення також є певною мірою вільним — між своїми також є авторитет більш компетентного старшого колеги, а також аргумент більш раціонального доводу. Проте ця «внутрішня» демократія всередині журі не знімає, Гегелевою мовою, недемократичність роботи журі щодо всіх інших громадян — тут явно переважає елітизм. Журі постає як певна фахова аристократія щодо всіх поза цим фахом та інших представників цього фаху, але не допущених до роботи журі і до прийняття у ньому рішень.

У третьому випадку, який згадує Джошуа Коен, йдеться про деліберацию у виконанні олігархів, яка і обмежена товариством самих олігархів. Звісно, з одного боку, олігархи — це доволі сумнівне іменування, яке від часів Полібія і Аристотеля має радше негативне значення як зіпсованої грошима егоїстичної аристократії, точніше — колишньої або удаваної аристократії. Адже нібито, згідно з цією античною концепцією, олігархи діють не в інтересах народу і не за допомоги законів, а у власних егоїстичних інтересах і нерідко силовими методами, коли не вдається досягнути свого методами законними: «Як у олігархів, так і у тиранів кінцева мета спрямована на багатство, тому що, природно, лише за його допомоги тирані можуть утримувати собі охорону й робити витрати для своїх потреб. І як за олігархії, так і за тиранії панує повне недовір'я до людей. Ось чому і тирані, й олігархи забороняють їм носити зброю, утискаючи простолюд, виселяють його з міста і розселяють по різних околицях» [Аристотель, 1998: с. 152]. Олігархи об'єднуються як для протистояння народів, так і для протистояння тиранові — в обох випадках вони також здатні на внутрішню деліберацию: олігархи не радяться ні з народом, ні з тираном, але між собою домовляються доволі справедливо, за їхніми власними уявленнями про справедливість.

Варто згадати тези Френсиса Фукуями, які він висловлював у дискусії після своєї доповіді для Українського католицького університету у Києві [Захарченко, 2019]. На жаль, не всі з них були оприлюднені за межами зустрічі. А була серед них і така: довіра теж не є чимось однозначно добрим і таким, що призводить до добра. Наприклад, довіра поміж злочинцями допомагає самим злочинцям краще здійснювати злочини, а отже приносить зло суспільству та іншим громадянам.

Так само і олігархи, вступаючи у деліберацию, діють передусім у власних інтересах. Але олігархи не завжди є злочинцями. У розвиненому капіталістичному суспільстві, на відміну від традиційного суспільства, де надмірно

багатство засуджували (як це робив і Аристотель), олігархів починають називати і, нерідко цілком заслужено, «капітанами індустрії» [Blanche, Hatchuel, Starkey, 2020], або, як частіше можна почути в Україні, «капітанами великого бізнесу» [Кобалія, 2015] чи просто «капітанами бізнесу». Дійсно, їхні економічні імперії, а нерідко за умов глобалізації це транснаціональні корпорації, утворюють кістяк національної економіки багатьох сучасних держав. Тому наявність національних «олігархів», а правильніше — власних капітанів бізнесу — для певної нації є благом. Звісно, що такі капітани бізнесу завжди мають спокусу стати на шлях перетворення на класичних олігархів. Саме тому так важливо у розвитку національної демократії надати капітанам бізнесу властиве їхній суспільній вазі легітимне місце у політичній системі суспільства. Це упереджуватиме небезпеку дій олігархів проти власного народу і на шкоду національній політичній системі. Належна політична інституціоналізація діяльності капітанів бізнесу перетворює їх на важливу інституційну складову сучасної демократії. Тому так важливо враховувати можливість і специфіку деліберативної в їхньому середовищі також.

Втім, очевидно, що перший випадок деліберативної — можливість вільної і засадово рівної участі у публічному обговоренні державних справ кожного громадянина — є базовим для будь-якої демократії, а всі внутрішньогрупові різновиди демократії та властиві їм різновиди деліберативної мають бути підпорядкованими цього першому і головному типу загальносуспільної деліберативної для всіх громадян.

Тому всі випадки зазіхання на вільну і рівну деліберативну всіх громадян слід розглядати як загрозу демократії — навіть якщо за такими зазіханнями стоїтиме певна групова деліберативна, типу деліберативної журі чи деліберативної капітанів бізнесу. Омани чи фізичний примус є неприйнятними за ліберальної демократії як підґрунтя загальносуспільного консенсусу — навіть якщо джерелом цієї омани чи фізичного примусу буде якась групова деліберативна. Саме тому Джошуа Коен звертається до теоретичної спадщини Джона Лока, відомого британського політичного діяча і політичного філософа, щоб виявити витоки відхилень від легітимного застосування деліберативної і визначити у чистому, не ускладненому подальшими нашаруваннями вигляді здорові шляхи утвердження легітимації через деліберативну: «Щоб уточнити умови запитання та обмеження щодо прийнятної відповіді, я хочу розглянути дві знайомі відповіді: 1) «угода» може бути, але лише якщо угода передбачає шахрайство; 2) угода може бути, але тільки якщо «згода» була примусовою. Те, що ми хочемо знати, це не те, чи хотів Локк виключити примусові та шахрайські угоди — звичайно, він хотів, — а як він це зробив, щоб ми могли зрештою побачити, чи є угода щодо стану власника власності, яка задовольняє ці та інші обмеження» [Cohen, 1986: p. 303].

Концепція легітимації Джона Лока

Розуміння та розвиток ідеї природного права з опертям на біблійне твердження про творення людини за образом і подобою вищої всемогутньої сутності

мають тривалу історію, в яку вагомий внесок зробив, зокрема, Тома Аквінський. Але у контексті нашого дослідження ми звернемося до спадщини англійського філософа Джона Лока, який за допомоги природного права людини обґрунтував її здатність створювати спільноти і системи самоврядування, перш за все політичні. Хоча у Лока і не зустрічаємо термін «легітимація», але саме на його вчення щодо згоди людей у суспільстві посилаються сучасні розробники різних версій теорії легітимації.

Перехід від повної незалежності і необмеженої свободи, якими людина наділена від народження, до стану, коли вона стає членом певної спільноти і бере на себе зобов'язання підкорятися всім без винятку рішенням цієї спільноти, супроводжено усвідомленням, що рішення більшості членів цієї спільноти належить сприймати як певну колективну дію, за словами Джона Лока, «дію всіх» або дію цілого [Лок, 2020: с. 215]. Такий стан речей вимагає від індивідуального члена спільноти зречення від влади на користь більшості спільноти. Відбувається таке об'єднання в єдину політичну спільноту завдяки добровільній згоді вільних і рівних у правах людей, які самі встановлюють над собою правління. Як писав Лок, «всі мирні *начала правління* закладали *через згоду людей*» [Лок, 2020: с. 225].

Сама згода людини визнавати над собою чиюсь владу може бути як вираженою, так і мовчазною. Наведемо роз'яснення, яке надав англійський філософ щодо цих двох способів погодження із законами суспільного управління. Насамперед він вважав, що тільки висловлена згода робить людину «досконалим членом спільноти» [Лок, 2020: с. 229]. Проте навіть невисловлене ставлення до наявного політичного правління за певних умов дає змогу розглядати людину як таку, що непрямо декларує свою згоду на підпорядкування законам спільноти, а отже, опосередковано легітимізує її належність до певної спільноти. Це стається тоді, коли людина має певну нерухому власність і на весь період часу володіння її «повинності *підкорятися правлінню, розпочинаються і завершуються разом із користуванням*» цією власністю [Лок, 2020: с. 230]. Водночас мовчазна згода не робить людину повноцінним членом спільноти, а тільки підпорядковує її законам управління, оскільки невідомо, чи підкоряється ця людина правилам і законам спільноти у своїй свідомості. А саме це вважав Джон Лок визначальним для того, щоб зробити когось членом суспільної єдності — це «реальне входження у спільноту завдяки позитивному залученню і вираженню обіцянки й договору» [Лок, 2020: с. 231]. Отже, висловлене схвалення як підтвердження внутрішньої згоди громадян має більше значення для легітимації правил функціонування соціуму, ніж згода латентна або потенційна, зумовлена правом власності у межах певної спільноти.

Джон Лок явно не заторкує розрізнення прав майнових та безмайнових членів спільноти, але сучасний філософ, один із теоретиків деліберації Джошуа Коен проблематизує це питання так: чи могли б вільні та рівні учасники суспільного договору *раціонально* погодитися на систему політичного об'єд-

нання, яку характеризує нерівність політичних прав через нерівний стан власників майна [Cohen, 1986: р. 302]. У своєму дослідженні Коен встановлює, що у концепції Лока «система власності постає як частина передумови суспільної угоди, в яку включені ці поняття, а не як частина предмета угоди» [Cohen, 1986: р. 323]. Конкретніше, суспільна угода ґрунтована на спільних переконаннях [Cohen, 1986: р. 304], ідеях або цінностях, як ми можемо сказати сьогодні, оскільки учасниками такої угоди є особи з певними позиціями в системі власності та з різними раціональними інтересами, які відображають їхні відмінні позиції. Відкриті публічні обговорення соціально значущих питань як утілення ідеалу демократичних процедур у рамках деліберативної моделі колективного порядку, на думку Дж. Коена, і є підґрунтям ідеальної демократичної процедури, результати якої є «демократично легітимними тоді і тільки тоді, коли вони можуть бути об'єктом вільної та аргументованої згоди між рівними» [Коен, 1989: р. 22]. Під час публічних консультацій члени спільноти мають можливість продемонструвати свою усвідомлену (висловлену) згоду, про яку писав Джон Лок, яка становить базис стабільного соціального порядку, регульованого дорадчими формами колективного вибору. Певною мірою ці проблеми можуть бути розв'язані в рамках дискурсу теорії справедливості Джона Ролза [Ролз, 2001], що засвідчують українські [Кірюхін, 2020; Кірюхін, 2022] та американські [Jonkers, 2022] дослідники.

Висновки

Отже, модель ліберально-демократичних виборів, доповнена публічними обговореннями, повинна засвідчити згоду громадян визнати над собою виборну владу і продемонструвати позитивне залучення до політичної спільноти. Процедура схвалення більшістю членів спільноти тих осіб, які мають виражати і здійснювати колективну дію від їхнього імені, є типовою для багатьох соціальних інституцій, не тільки для політичної сфери. Обрання лідерів релігійних організацій і церков, присудження наукових ступенів, конкурсне обрання на посаду керівників транснаціональних корпорацій — усе це не просто елементи відбору певних осіб на підставах їхньої кваліфікаційної відповідності, але й засвідчення того, що їхні особисті моральні та інші ціннісні орієнтири поділяє більшість членів спільноти.

Втім, як показує практика ліберальної демократії, нерідко прагнення отримати підтримку більшості, мати позитивне схвалення нею і свідоме явне залучення до неї призводить до перебільшення значення волі цієї більшості для ефективного функціонування демократії і може мати наслідком використання маніпулятивних технологій, особливо завдяки медіа, результатом чого стає дещо прямо протилежне бажаному і задуманому — швидка втрата легітимності. Таке перебільшення у поєднанні з поверховими емоціями і недостатній рівень раціональності у прийнятті рішень, наприклад, під час виборів в Україні, виглядає дуже подібним на змодельовану Дж. Коеном ситуацію, коли, так би мовити, «безмайнових» можна змусити повірити, що їхні головні інтереси будуть

найкраще захищені державою, контрольованою власниками (читай — олігархами), натомість насправді якась інша домовленість забезпечувала б більший захист прав, і власники/олігархи знають це [Cohen, 1986: р. 303].

Причина, з якої можливе таке ідеологічне «шахрайство», а слідом і втрата легітимності певного суспільного договору, криється, на наш погляд, зокрема, у недостатній раціональності при здійсненні вибору. Активне просування громадських обговорень, відповідна аргументація з виходом у морально-практичну площину і максимальна відкритість мають сприяти досягненню усвідомленої згоди членів спільноти, яка легітимізує будь-яку колективну дію у демократичному суспільстві рівних і вільних людей і стає фундаментом стабільного функціонування соціальних інституцій у ньому.

Таким чином, приклад політичної легітимації ясно показує, що деліберация має бути доповнена адекватними моральними і громадянськими цінностями для досягнення ефективності соціальних інституцій.

ДЖЕРЕЛА

- Андрійчук, Т. С. (2020). Деліберативна демократія: сучасні нормативні підходи та особливості практичного втілення. *Politicus*, (2), 31-35. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2020-2-31-35>.
- Аристотель. (1998). Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. К.: Основи.
- Березинський, В. П. (2015). Деліберативний процес як базовий інституційний механізм громадянського суспільства. *Сучасне суспільство*, 2(2), 15—26.
- Білий, О., Пролев, С. та ін. (2013). Політична легітимація і насильство: Круглий стіл «Філософської думки». *Філософська думка*, (2), 5-59.
- Габермас, Ю. (2014). *До реконструкції історичного матеріалізму* / Пер. з нім. В. Купліна. Київ: Дух і Літера.
- Гьофе, О. (2007). *Демократія в епоху глобалізації* / Пер. з нім. Л. Ситченко, О. Лозінської. Київ: ППС-2002.
- Захарченко, А. (2019). Відкрита лекція Фукуями у Києві: головне. *Радіо Свобода*, 24 травня 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29961683.html>.
- Зінченко, В. В. (2014). Деліберативні моделі модернізації інституційних процесів в глобальних умовах суспільних, освітніх та політико-економічних трансформацій. *Філософія освіти*, 2(15), 108-130.
- Кірюхін, Д. (2020). Теорія деліберативної демократії та «факт незгоди». *Філософська думка*, (5), 73-86. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2020.05.073>.
- Кірюхін, Д. (2022). Шлях до «теорії справедливості»: праці Джона Ролза 1940-х — початку 1950-х років. *Філософська думка*, (1), 23—35. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2022.01.023>.
- Кобалія, А. (2015). Історія олігархів у США: барони-грабіжники чи капітани великого бізнесу? *Громадське радіо*. 17 жовтня 2015. <https://hromadske.radio/news/2015/10/17/istoriya-oligarhiv-u-ssha-barony-grabizhnyky-chy-kapitany-velykogo-biznesu>.
- Ковальов, А. В. (2018). Теоретичне підґрунття концепції деліберативної демократії Дж. Фішкіна. *Гілея*, 129, 269—274.
- Лок, Дж. (2020). *Два трактати про правління* / Пер. з англ. П. Саморода. Київ: Наш формат.
- Медведська, В. (2019). Онлайн-деліберация як спосіб підвищення громадської участі у прийнятті політичних рішень. *Гілея*, 148 (9), 51—55.
- Медведська, В. (2021). Деліберативний процес за поглядами Джозефа Бессета. *Гілея*, 160 (1—2), 49—51.

- Онщенко, А., Левченко, Д. (2021). Легітимація влади як ключовий елемент деліберативної демократії. *Грані*, 24(5), 87—91. DOI: <https://doi.org/10.15421/172150>.
- Президент України. (2022). Президент підписав закон про ратифікацію Стамбульської конвенції. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне представництво*, 21 червня 2022 року. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-ratifikaciyu-stambulskoyi-konve-75969>.
- Ролз, Дж. (2001). *Теорія справедливості* / Пер. з англ. О. Мокровольського. Київ: Основи.
- Салтанов, М. (2014). Філософські аспекти обґрунтування зовнішньої легітимності держави. *Наукові записки ХЕПУ*, 1(16), 134—142.
- Тур, М. Г. (2006). *Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів*. Київ: Парапан.
- Хабермас, Ю. (2008). *Расколотый Запад* / Пер. с нем. О. И. Величко, Е. Л. Петренко. Москва: Весь Мир.
- Хабермас, Ю. (2010). *Проблема легитимации позднего капитализма* / Пер. с нем. Л. В. Воропай. Москва: Праксис, 264 с.
- Blanche, S., Hatchuel, A. & Starkey, K. (2020) Captains of industry? Value allocation and the partnering effect of managerial discretion. *Management & Organizational History*, 15(4), 295—314. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449359.2021.1877558>.
- Cohen, J. (1986). Structure, Choice, and Legitimacy: Locke's Theory of the State. *Philosophy & Public Affairs*, 15(4), 301—324.
- Cohen, J. (1989). Deliberation and Democratic Legitimacy. In: *The Good Polity: Normative Analysis of the State* (pp. 17—34). Blackwell.
- Cohen, J. (2007). Deliberative Democracy. In: S.V. Rosenberg, S.W. (Eed.s), *Deliberation, Participation and Democracy*. Palgrave Macmillan, London^ Palgrave Macmillan. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230591080_10.
- Deliberation. (2022). *Collins English Dictionary*. Retrieved from: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/deliberation>.
- Fishkin, J. S. (1991). *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform*. Yale University Press. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1dt006v>.
- Hauke, B. (2005). *Solidarity: From Civic Friendship to a Global Legal Community* /. Trans. by J. Flynn. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Jonkers, P. (2022). Witnessing as an Alternative Approach Of of Religious Truth. A Comment On on Rawls's Idea oOf Comprehensive Doctrines. *Filosofska Dumka*, (1), 36—43. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2022.01.036>.
- Levi, M. (2019). Trustworthy Government and Legitimizing Beliefs. *Nomos*, 61, 362—384. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/26786321>.
- Nickel, R. (2018). Legality, Legitimacy, and Legitimation. In: H. Brunkhorst, R. Kreide, & C. Lafont (Eds.), *The Habermas Handbook* (pp. 586—589). Columbia University Press. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/10.7312/brun16642.68>.
- Popa, F., Guillermin, M., Dedeurwaerdere, T. (2015). A pragmatist approach to transdisciplinarity in sustainability research: From complex systems theory to reflexive science. *Futures*, 65, 45—56. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.futures.2014.02.002>.
- UNICEF. (1990). Convention on the Rights of the Child. Retrieved from: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text>.

REFERENCES

- Zinchenko, VV. (2014). Deliberative Models of Modernization of Institutional Processes in the Global Conditions of Social, Educational and Political-Economic Transformations. [In Ukrainian]. *Philosophy of Education*, 2(15), 108—130. [=Зінченко 2014]
- Andriychuk, T.S. (2020). Deliberative Democracy: Modern Normative Approaches and Features of Practical Implementation. [In Ukrainian]. *Politicus*, (2), 31—35. <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2020-2-31-35>. [=Андрійчук 2020]

- Aristotle (1998). *Politics*. [In Ukrainian]. Kyiv: Osnyov. [=Аристотель 1998]
- Berezynskyi, V.P. (2015). Deliberative Process as a Basic Institutional Mechanism of Civil Society. [In Ukrainian]. *Modern society*, 2(2), 15-26. [=Березинський 2015]
- Bilyi, O., Proleiev, S. et al. (2013). Political Legitimation and Violence: «Filosofska Dumka» round table. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 2, 5-59. [=Білий, Пролеев 2013]
- Blanche, S., Hatchuel, A. Starkey, K. (2020). Captains of industry? Value allocation and the partnering effect of managerial discretion. *Management, Organizational History*, 15(4), 295–314. DOI: <https://doi.org/10.1080/17449359.2021.1877558>.
- Cohen, J. (1986). Structure, Choice, and Legitimacy: Locke’s Theory of the State. *Philosophy, Public Affair*, 15(4), 301–324.
- Cohen, J. (1989). Deliberation and Democratic Legitimacy. *The Good Polity: Normative Analysis of the State* (pp. 17-34). Blackwell.
- Cohen, J. (2007). Deliberative Democracy. In: S.W. Rosenberg (Ed.), *Deliberation, Participation and Democracy*. London: Palgrave Macmillan. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230591080_10.
- Deliberation (2022). *Collins English Dictionary*. Retrieved from: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/deliberation>.
- Fishkin, J.S. (1991). *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform*. Yale University Press. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1dt006v>
- Habermas, J. (2008). *The West Divided*. [In Russian]. Moscow: Ves Mir. [=Хабермас 2008]
- Habermas, J. (2010). *Legitimation Crisis*. [In Russian]. Moscow: Praxis. [=Хабермас 2010]
- Habermas, J. (2014). *Towards a Reconstruction of Historical Materialism*. [In Ukrainian]. Kyiv: Dukh i Litera. [=Габермас 2014]
- Hauke, B. (2005). *Solidarity: From Civic Friendship to a Global Legal Community* / Trans. by J. Flynn. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Höffe, O. (2007). *Democracy in an Age of Globalization*. [In Ukrainian]. Kyiv: PPS-2002. [=Гюффе 2007]
- Jonkers, P. (2022). Witnessing as an Alternative Approach of Religious Truth. A Comment on Rawls’s Idea of Comprehensive Doctrines. *Filosofska Dumka*, 1, 36–43. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2022.01.036>.
- Kiriukhin, D. (2020). The Theory of Deliberative Democracy and the «Fact of Disagreement». [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 5, 73–86. <https://doi.org/10.15407/fd2020.05.073>. [=Кірюхін 2020]
- Kiriukhin, D. (2022). The Path to “a Theory of Justice”: Works by John Rawls of the 40s – early 50s: John Rawls’s Political Philosophy. [In Ukrainian]. *Filosofska Dumka*, 1, 23–35. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2022.01.023>. [=Кірюхін 2022]
- Kobalia, A. (2015). History of oligarchs in the USA: robber barons or captains of big business? [In Ukrainian]. *Hromadske radio*, October 17, 2015. URL: <https://hromadske.radio/news/2015/10/17/istoriya-oligarhiv-u-ssha-barony-grabizhnyky-chy-kapitany-velyko-go-biznesu>. [=Кобалія 2015]
- Kovalev, A.V. (2018). Theoretical Foundation of the Concept of Deliberative Democracy by J. Fishkin. [In Ukrainian]. *Gileya*, 129, 269–274. [=Ковальов 2018]
- Levi, M. (2019). Trustworthy Government and Legitimizing Beliefs. *Nomos*, 61, 362–384. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/26786321>.
- Locke, J. (2020). *Two Treatises of Government*. [In Ukrainian]. Kyiv: Nash Format. [=Лок 2020]
- Medvedska, V. (2019). Online deliberation as a method of increasing public participation in political decision-making. [In Ukrainian]. *Gileya*, 148 (9), 51–55. [=Медведська 2019]
- Medvedska, V. (2021). Deliberative Process by Joseph Bessette’s views. [In Ukrainian]. *Gileya*, 160 (1–2), 49–51.
- Nickel, R. (2018). Legality, Legitimacy, and Legitimation. In: H. Brunkhorst, R. Kreide, C. Lafont (Eds.), *The Habermas Handbook* (pp. 586-589). Columbia University Press. Retrieved from: <http://www.jstor.org/stable/10.7312/brun16642.68>.
- Onishchenko, A., Levchenko, D. (2021). Legitimization of power as a key element of deliberative democracy. [In Ukrainian]. *Grani*, 24(5), 87-91. DOI: <https://doi.org/10.15421/172150>.

- Popa, F., Guillermin, M., Dedeurwaerdere, T. (2015). A pragmatist approach to transdisciplinarity in sustainability research: From complex systems theory to reflexive science. *Futures*, 65, 45–56. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.futures.2014.02.002>
- President of Ukraine (2022). The President signed the law on the ratification of the Istanbul Convention. [In Ukrainian]. *President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi. Official representation*, June 21, 2022. Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-pro-ratifaciyu-stambulskoyi-konve-75969>. [=Президент 2022]
- Rawls, J. (2001). *The Theory of Justice*. [In Ukrainian]. Kyiv: Solomiya Pavlychko «Osnovy» publishing house. [=Ролз 2001]
- Saltanov, M. (2014). Philosophical Aspects of Substantiating the External Legitimacy of the State. [In Ukrainian]. *Scientific Notes of the KhEPU*, 1(16), 134–142. [=Салтанов 2014]
- Tur, M.G. (2006). *Non-classical Models of Legitimation of Social Institutions*. [In Ukrainian]. Kyiv: PARAPAN. [=Тур 2006]
- UNICEF (1990). Convention on the Rights of the Child. Retrieved from: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/convention-text>.
- Zakharchenko, A. (2019). Fukuyama's open lecture in Kyiv: the main. [In Ukrainian]. *Radio Svoboda*, May 24, 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29961683.html>. [=Захарченко 2019]

Natalia FIALKO, Candidate of Sciences in Philosophy,
Senior Lecturer, Department of Social Sciences and Humanities,
National University of Physical Education and Sport of Ukraine,
Doctoral Student, National Pedagogical Dragomanov University
9, Pyrohova St., Kyiv, 01601
fialo4ka.tasha@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2010-1071>

THE SIGNIFICANCE OF DELIBERATION FOR THE LEGITIMATION OF SOCIAL INSTITUTIONS

The concept of deliberation in the Ukrainian philosophical discourse is both underestimated and overestimated. Underestimated — as a self-sufficient category that is not reducible to another concept, even if it is the concept of consensus or the concept of democracy. Deliberation appears primarily as a careful weighing and selection of arguments when making an important decision. Collegiality may or may not be present here, as well as openness. Therefore, the concept of deliberation is somewhat overestimated as something that necessarily improves the quality of democratic procedures, and therefore, supposedly, deliberation itself is something democratic in nature. American political philosopher Joshua Cohen drew attention to the fact that deliberation can be of at least three types: individual deliberation, jury deliberation, and oligarch deliberation. The article analyzes these three types of deliberation and found that the closest to the democratic type of government is individual deliberation, or rather, joint deliberation of responsible citizens. While the deliberation of the jury is mostly closed, it is naturally limited access to the extent of the necessary competence of its possible participants. The deliberation of the oligarchs is even more closed and often even secret. However, the article states that it is more appropriate to replace the name «oligarchs» with the term «captains of business»: then the deliberation of the oligarchs ceases to be a cartel conspiracy, and turns into a coordinated protection of the interests of the national economy. However, for this, deliberation itself is not enough, so not procedural, but other, namely, value factors of decision-making are needed. Democracy benefits from deliberation when the latter is complemented by the liberal and patriotic values of the participants in the deliberation. Already John Locke convincingly argues the importance of citizens achieving a common conscious agreement in state matters. However, for Locke, the very fact of having property was important, while in practice, achieving an effective agreement requires mechanisms for reconciling the positions of owners with very different amounts of property. To some extent, this problem can be solved by John Rawls' concept of justice.

Keywords: *deliberation, legitimation, consent, democratic procedures, Joshua Cohen, John Locke.*